

rijksuniversiteit
groningen

faculteit gedrags- en
maatschappijwetenschappen

Schrijvende schooljuffen in de eerste helft van de twintigste eeuw en
de representatie van sociaal milieu in relatie tot schoolsucces

Student: Nina Hallebeek (S3796647)

Begeleider: dr. S. Parlevliet

Tweede beoordelaar: A. Lichtwarck-Aschoff

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags-en Maatschappijwetenschappen

Bachelor Academische Opleiding Leraar Basisonderwijs

Juni 2022

Aantal woorden: 10.980

Abstract

In the first half of the 20th century in the Netherlands, education was offered according to social class. Primary education was usually the only form of education for children who grew up in poor families, only children born in the highest social environments were able to study at Latin schools and Universities. During this time period, some primary school teachers who were also writers, have written about their own experiences in Dutch primary education.

The purpose of this study was to discover how primary school teachers in the first half of the twentieth century in the Netherlands related social environment to school performance. This led to the following research question: *How did primary school teachers who were also writers relate social environment to school performance in the first half of the twentieth century in the Netherlands?* School performance in this study includes both school results and type of education.

To answer the research question, a document analysis of novels of teachers Carry van Bruggen and Nel Verschoor-van der Vlis was carried out to discover their view on the connection between social class and school performance. Additionally, twentieth century education magazines were analysed to learn how the educational field thought about the connection between social environment and school performance. Subsequently, the view of Carry van Bruggen and Nel Verschoor-van der Vlis on social environment and school performance was compared to the view in the educational field.

The document analyses have shown that Carry van Bruggen thought that a low social environment was usually not a cause for poor school performance. She related difference in school performance to teacher competence, educational content and child characteristics. Her view on the relation between social environment and school performance was rather different to the view in the educational field. In the educational field, low social environment was directly related to poor school performance. Poor education and child characteristics were also related to difference in school performance in the educational discourse. This partially corresponds with the view of Nel Verschoor-van der Vlis, she related school performance to teacher competence. Verschoor-van der Vlis, however, did not seem to relate low social environment to poor school performance.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
Methode.....	6
Resultaten	8
<i>Analyse tijdschriften</i>	8
<i>Analyse romans</i>	13
Conclusie	28
Discussie.....	29
Referentielijst.....	31
Bijlage.....	34

Inleiding

In de eerste helft van de 20^e eeuw heeft een aantal onderwijzers in romans en jeugdboeken geschreven over hun ervaringen in het onderwijs. Carry van Bruggen was een van deze schrijvende onderwijzers. Zij groeide op in een orthodox-joodse familie en doorliep de normaalschool, de opleiding tot onderwijzeres. Ze studeerde in 1900 af. Gedurende vier jaar werkte zij als onderwijzeres op een volksschool in Amsterdam (Daling, 1980). In 1907 begon zij met het schrijven van journalistieke bijdragen en later schreef zij romans waarin ze haar levenservaringen verwerkte (Daling, 1980). Ook Nel Verschoor-van der Vlis was onderwijzeres en werkte in de eerste helft van de twintigste eeuw in het onderwijs (Van der Veer, 2002). Zij schreef zestig jeugdboeken, haar ervaringen in het onderwijs verwerkte zij later in een roman onder het pseudoniem K. Dijkstra. Romans van deze schrijvende schooljuffen zullen in dit onderzoek worden gebruikt om een beeld te vormen van hun zienswijze op de relatie tussen sociale klasse en schoolsucces.

Tot in het begin van de 20^e eeuw was er in Nederland sprake van *standenonderwijs*: verschillende onderwijsinhouden met verschillende doelen werden naar sociale achtergrond aangeboden (Jungbluth & Breemans, 1984). Al in de hogere leerjaren van de lagere school werden leerlingen in de klas van elkaar gescheiden op basis van vervolgopleiding, de inhoud van het onderwijs werd afgestemd op hun verdere schoolloopbaan (Driessen, Doesborgh, Ledoux, van der Veen & Vergeer, 2003). In de praktijk hield dit meestal in dat leerlingen op basis van sociale afkomst apart zaten (Driessen et al., 2003). Kinderen uit hogere sociale milieus gingen na het lager onderwijs naar het middelbaar onderwijs, voor kinderen uit de arbeidersklasse was de lagere school vaak het eindonderwijs (Driessen et al., 2003). Tot in het begin van de twintigste eeuw werd gedacht dat deze bestemming door 'god gewild' was (Boekholt & Booy, 1987). Men dacht bovendien dat verschil in schoolsucces biologisch erfelijk was, slechte schoolprestaties zouden voortkomen uit gebreken binnen het karakter en de aanleg van het kind (Deschenes, Cuban & Tyack, 2001).

In het middelbaaronderwijs was de standenmaatschappij van de negentiende eeuw duidelijk terug te zien. Verschillende opleidingstypen waren bedoeld voor verschillende standen. De Latijnse school was alleen voor de elite en was een voorbereiding op de universiteit. De HBS, de Hogere Burgerschool, was bestemd voor de gegoede burgerij (Bakker, Noordman & Rietveld-Van Wingerden, 2010). Voor de kleine burgerij, de succesvolle middenstanders, was er de MULO: het Meer Uitgebreid Lager Onderwijs (Bakker et al., 2010). Voor kinderen uit de arbeidersklasse was de lagere school aanvankelijk het eindonderwijs, later in de twintigste eeuw was er voor deze klasse de 2-jaar durende ambachts- of huishoudschool (Driessen et al., 2003).

Na een jarenlange strijd zorgde de schoolwet van 1920 voor financiële gelijkstelling van bijzondere en openbare scholen en werd het standenonderwijs verboden. Volgens deze wet zou er vanaf 1920 op elke lagere school in Nederland hetzelfde onderwijs moeten worden gegeven. In werkelijkheid bestonden er tot in de jaren vijftig nog scholen met verschillende onderwijsinhouden die hun eigen publiek voorbereidde op verschillende typen middelbaar onderwijs (Driessen et al., 2003).

Na de Tweede Wereldoorlog kwam er meer belangstelling van onderzoekers en beleidsmakers voor de organisatie van het schoolsysteem. Dit kwam voort uit het verlangen naar meer goed opgeleide jongeren voor de wederopbouw (Bakker & Amsing, 2012). Er kwam meer aandacht voor de onderwijsachterstanden van leerlingen uit lagere sociale milieus (Luyten, 2004). De gedachte ontstond dat het gebrek aan schoolsucces van leerlingen uit lage sociale klassen te wijten was aan slechte gezinsomstandigheden. Men was van mening dat scholen dit door middel van hun onderwijs moesten compenseren (Bakker & Amsing, 2012). Een veelvoorkomend denkbeeld van onderzoekers in deze tijd was dat kinderen uit lage sociale milieus niet intellectueel, maar praktisch intelligent waren (Jungbluth & Breemans, 1984). Men dacht dat kinderen uit verschillende sociale klassen fundamenteel van elkaar verschilden (Deschenes et al., 2001) De leerdoelen en onderwijsinhouden waren hier volgens hen niet genoeg op ingesteld, dit zou arbeiderskinderen benadelen (Jungbluth & Breemans, 1984). Zo stelde Kohnstamm (1949) dat er in het onderwijs gedifferentieerd moest worden op basis van de aangeboren aanleg van leerlingen, deze aanleg kwam volgens hem voort uit sociale klasse.

De heersende visie op het verband tussen sociaal milieu en schoolsucces veranderde in de eerste helft van de twintigste eeuw dus sterk. De romans die Carry van Bruggen en Nel Verschoor-van der Vlis schreven over het onderwijs, kunnen een inkijk geven in de visies van onderwijzers uit die tijd op sociaal milieu en schoolsucces. In dit onderzoek zal worden onderzocht hoe zij tegen deze relatie aankeken, dit gebeurt aan de hand van de onderzoeksvraag:

Op welke wijze brachten schrijvende schooljuffen in de eerste helft van de twintigste eeuw sociaal milieu in verband met schoolsucces?

Deelvragen

Het doel van dit onderzoek is om te ontdekken hoe schrijvende onderwijzers in de eerste helft van de twintigste eeuw dachten over de invloed van sociaal milieu op schoolprestaties en opleidingstype. Het is interessant om te bekijken of deze onderwijzers meegingen in de visie die op dat moment in het onderwijsveld heerste, of dat zij vanwege hun eigen achtergronden met een andere blik keken naar de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces.

De onderzoeksvraag zal daarom worden beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen;

- 1. Hoe werd er aan het begin van de twintigste eeuw in het Nederlandse onderwijsveld gedacht over de invloed van sociaal milieu op schoolprestaties en opleidingstype?*
- 2. Hoe worden kinderen en gezinnen waaruit de kinderen komen geportretteerd in de boeken van schrijvende onderwijzers?*
- 3. Welke factoren worden in de romans van schrijvende onderwijzers aan schoolsucces gekoppeld?*
- 4. Hoe verhoudt de visie van schrijvende onderwijzers op sociaal milieu en schoolsucces zich tot de heersende visie in het onderwijsveld?*
- 5. Hoe verhoudt de achtergrond van de auteur zich tot haar visie op sociaal milieu en schoolsucces?*

Methodie

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is historisch pedagogisch onderzoek uitgevoerd, waarvoor historische bronnen zijn gebruikt. De bronnen die zijn gebruikt zijn tijdschriften uit het onderwijsveld uit de eerste helft van de twintigste eeuw en romans uit deze periode die zijn geschreven door onderwijzers. Deze bronnen zijn geanalyseerd middels een documentanalyse.

Analyse tijdschriften

Er zijn 42 jaargangen van drie tijdschriften over opvoeding en onderwijs geanalyseerd om een beeld te krijgen van hoe er in de eerste helft van de twintigste eeuw in het onderwijsdiscours werd gedacht over de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces. Het betreft de tijdschriften: *Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs* (jaargangen 1938 - 1942 en 1945- 1950), *Het Schoolblad* (jaargangen 1909 - 1928) en *School en Leven* (jaargangen 1899 -1904 en 1907 -1911).

De jaargangen zijn verdeeld binnen de scriptiegroep. Alle studenten hebben door middel van globaal lezen relevante artikelen geselecteerd. Dit zijn artikelen die betrekking hebben op sociale klasse en/of gezinskenmerken en schoolprestaties en/of soorten scholen. De geselecteerde artikelen zijn vervolgens gelezen, waarbij één of meerdere van de volgende vragen zijn beantwoord:

- Welke factoren worden in het artikel met schoolsucces in verband gebracht?
- Wat is de mening van de auteur over de factoren die in het artikel met schoolsucces in verband worden gebracht?
- In hoeverre worden achtergrondkenmerken van de leerling in verband gebracht met schoolsucces?
- In hoeverre wordt de rol van de onderwijzer en/of het onderwijs in verband gebracht met schoolsucces van leerlingen?

Alle geselecteerde artikelen en bijbehorende informatie zijn binnen de scriptiegroep gedeeld en zijn voor ieders onderzoek gebruikt.

Analyse romans

Naast het bestuderen van de tijdschriften is de documentanalyse uitgevoerd door middel van een inhoudsanalyse van drie romans van schrijvende onderwijzers uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Deze zijn als belangrijkste bron gebruikt om informatie te vergaren over de visie van schrijvende onderwijzers op het verband tussen sociaal milieu en schoolsucces. In dit onderzoek zijn de boeken *Het Huisje aan de Sloot* en *De Klas van Twaalf* van Carry van Bruggen (1921 & 1926) en *Onderwijzend Personeel* van K. Dijkstra (Nel Verschoor-van der Vlis) (1939) door de scriptiebegeleider aangereikt. De boeken betreffen het schoolleven uit de eerste helft van de twintigste eeuw, dit omvat een breed scala aan onderwerpen.

Voor de analyse van de romans is een combinatie van deductief en inductief coderen gebruikt. Aan de hand van de onderzoeksvraag zijn er aanvankelijk twee thema's opgesteld: gezinskenmerken/sociaal milieu en schoolsucces. De boeken zijn vervolgens gelezen, waarbij passages passend bij de thema's zijn geselecteerd. Daarnaast werden middels inductief coderen passages geselecteerd waarbij andere thema's dan gezinskenmerken/sociaal milieu in verband werden gebracht met schoolsucces. In totaal werden er uit de drie romans 76 passages geselecteerd. Hieruit zijn vervolgens 11 hoofdcodes zijn gevormd. Deze hoofdcodes zijn geplaatst onder de twee vooraf opgestelde thema's: gezinskenmerken, schoolsucces, en twee nieuwgevonden thema's: kindkenmerken en onderwijs. Op deze manier is er een codeboom ontstaan (figuur 1), aan de hand hiervan is de visie van de auteur op de invloed van sociaal milieu op schoolsucces beschouwd.

De visie van de auteurs op sociaal milieu in relatie tot schoolsucces is vergeleken met de visie die op dat moment heerste in het onderwijskundig discours en is daarnaast afgestoken tegen achtergrond van de auteur. Er is daarbij gelet op het eigen sociale milieu van de auteur, geloofsovertuiging, pedagogische idealen en gedurende welke periode de auteur heeft lesgegeven.

Resultaten

Analyse tijdschriften

Om een beeld te vormen van hoe er in de eerste helft van de twintigste eeuw in het onderwijsveld werd gedacht over de factoren die schoolsucces beïnvloeden, zijn tijdschriften over onderwijs en opvoeding uit deze periode geanalyseerd. Uit de analyse van de geselecteerde artikelen komen drie thema's naar voren die door auteurs in verband worden gebracht met schoolsucces. Dit zijn de thema's gezinskenmerken, aanleg en onderwijs.

Gezinskenmerken

Kenmerken van het gezin waarin een leerling opgroeit, worden ten eerste met regelmaat gerelateerd aan schoolsucces. Binnen het thema gezinskenmerken wordt onderscheid gemaakt tussen de factoren 'problemen van arme gezinnen', huiselijke opvoeding en sociale klasse.

Enkele auteurs noemen de problemen van arme gezinnen als oorzaak voor een gebrek aan schoolsucces. Kinderen afkomstig uit arme gezinnen verzuimden vaker, dit had invloed op hun schoolprestaties. In een artikel van L. (1908, p. 302-304) wordt beschreven hoe een arme jongen voor schooltijd nog moest werken en daardoor niet fris op school kwam, dit belemmerde het leren op school. Auteur A.S (1914, p. 359) was leerkracht op een school op het platteland. Hij beschrijft dat kinderen na een landbouwverlof van 3 tot 6 weken onderwijsachterstanden opliepen ten aanzien van de rest van de klas. Schook (1909, p. 657) wijt de onvoldoende schoolresultaten van arme kinderen aan een gebrek aan voeding en kleding. Arme kinderen krijgen door de sociale toestand van hun ouders slechte voeding en hebben daardoor te maken met lichamelijk en geestelijk lijden. Dit zorgt ervoor dat zij niet goed kunnen meekomen met de rest van de klas (Schook, 1909, p 657).

Diverse auteurs zien de huiselijke opvoeding binnen een gezin als bepalende factor voor schoolsucces. In *Het Schoolblad* (1928, p. 34) worden verschillen in schoolprestaties toegeschreven aan huiselijke opvoeding. Het bourgeoiskind krijgt volgens de auteur een grote hoeveelheid steun van het gezin en heeft privaatlessen. Het kind staat hierdoor meer open voor indrukken, leert sneller en heeft een grotere woordenschat. Dit zorgt vervolgens voor betere schoolprestaties (Het Schoolblad, 1928, p.34). De auteur stelt dat arbeiderskinderen daarentegen zijn belast met 'de jammerlijkste verlatenheid', zij worden door hun ouders niet gesteund in hun schoolwerk en hebben thuis geen rustige omgeving om in te werken. Vaders van arbeiderskinderen kunnen bovendien niet helpen met het Frans, wat nodig is om de HBS binnen te komen (Het Schoolblad, 1928, p. 34). Veldman (1917, p. 3) stelt dat kinderen van welgestelde ouders bij hun intrede in de school, door invloed van hun omgeving al meer kennis hebben opgedaan dan kinderen van minderbedeelden. Dit zorgt ervoor dat standenscholen blijven bestaan (Veldman, 1917, p. 3).

In enkele artikelen wordt de invloed van gezinskenmerken op opleidingstype en beroepskeuze besproken. Zo stelt Visscher (1909, p. 1489) dat beroepskeuze meestal wordt bepaald door de maatschappelijke stand van de ouders. De auteur vindt echter dat de individualiteit van de leerling de

doorslag zou moeten geven in de beroepskeuze. Een auteur onder de naam ‘een vakschoolleraar’ (1915, p. 15) benoemt dat men het logisch vindt dat een jongen hetzelfde vak zal leren als zijn vader, ongeacht of de jongen hier geschikt voor is of zijn roeping hier ligt. De auteur beschrijft een situatie waarin een slimme jongen de lagere school verlaat. De jongen is jong, maar leert met ‘*gemak en lust*’. De auteur noemt hem ‘*als het ware aangewezen voor een studie*’. De jongen komt echter uit een arm gezin. Zijn ouders willen niet dat de jongen doorleert, maar dat hij in de fabriek komt werken om te verdienen. De auteur stelt dat de jongen met gemak ‘*tot een hoogte had kunnen opklimmen*’, maar dat dit niet gebeurt. ‘*Waarom? Omdat de maatschappelijke verhoudingen het zo willen*’.

Aanleg

Een ander thema dat als verklaring wordt gegeven voor schoolsucces, is de natuurlijke aanleg van het kind. Binnen dit thema worden begaafdheid, karakter en fysieke aanleg onderscheiden. Enkele auteurs benoemen dat aanleg niet altijd in verband staat met sociale klasse. Daarnaast wordt er in de periode van 1905 tot ongeveer 1920 gediscussieerd over het onderwijs aan minderbegaafde of ‘achterlijke’ kinderen.

Zo schrijft A.S. (1910, p. 359) dat er nu eenmaal kinderen zijn die zo geestelijk minderwaardig zijn, dat zij in een gewone klas misplaatst zijn. De auteur stelt dat deze kinderen een last zijn voor zichzelf, de onderwijzer en de klas. Het is beter voor hen om les te krijgen in een inrichting (A.S., 1910, p. 359). Wanneer de ‘geestelijk minderwaardigen’ uit de klas zijn verwijderd blijven alleen ‘de achterlijken’ nog over. De achterlijkheid zorgt voor achterblijvende schoolprestaties. Achterlijkheid kan volgens de auteur twee oorzaken hebben: achterblijven door veel ziekte of verzuim, of door een beperkt vermogen (A.S., 1910, p. 359). Herderschée (1911, p. 1349) stelt dat kinderen die door een abnormale hersenwerking nooit in staat zullen zijn het relatief snelle tempo van het gewone onderwijs te kunnen volgen, naar een school voor achterlijke kinderen moeten worden gestuurd. Door onderwijs dat aan deze gebrekkige hersenwerking is aangepast, kunnen zij wel tot een zelfstandige positie in de maatschappij worden gebracht (Herderschée, 1911, p. 1349).

Pedagoog Winkler (1910, p. 1-5) stelt dat minderbegaafden sneller vermoeid raken op school en daarom gescheiden moeten worden van de klas. Voordat leerlingen beginnen op school zouden er al ‘*bijzondere individuele eigenschappen van de zwakzinnigen leerling*’ kunnen worden herkend. Als minderbegaafde leerlingen al op voorhand worden herkend, kan er volgens Winkler worden gezorgd dat er ‘*van diens hoofd al te grote en niet vervulbare eischen worden geweerd*’ (Winkler, 1910, p. 161). Winkler (1910, p. 161) benoemt echter wel dat met vroegtijdige aanwijzing van deze minder begaafden niet kan worden voorspeld wat er later van de leerling zal groeien. Minderbegaafden maken soms langzamerhand, ten gevolge van onbekende omstandigheden een sprongsgewijze ontwikkeling (Winkler, 1910, p. 1217).

In verschillende jaargangen van *Het Schoolblad* wordt het Duitse Mannheimer stelsel uitvoerig beschreven. Binnen dit onderwijsstelsel, dat op enkele scholen in grote Nederlandse plaatsen werd

ingevoerd, werden leerlingen naar hun leervermogen van elkaar gescheiden. Voor elke jaargroep was er een hoofdklas en een herhalingsklas. De herhalingsklas was bedoeld voor achterblijvers die niet konden meekomen in de hoofdklas (Schook, 1910, p. 161). Schook (1910, p. 161) schrijft dat het voordeel van het stelsel is dat de remmende werking van de achterblijvers wegvalt en leerlingen in de hoofdklas zo uitmuntende resultaten kunnen behalen. In de herhalingsklas werd aan ‘*zwakbegaafde, niet abnormale*’ kinderen onderwijs gegeven (Schook, 1910, p. 161). Volgens Schook (1910, p. 161) zijn deze leerlingen ‘*zeer minderwaardig materiaal*’ en is het voor hen beter om onderwijs te krijgen dat bij hun leervermogen past. Zo wordt volgens hem een milieu geschept waarbinnen zij hun krachten kunnen ontplooiën, zonder de teleurstelling te hebben nooit te bereiken wat de beter begaafden bereiken (Schook, 1910, p. 161).

Ligthart (1907) beschrijft dat onderwijzers te maken krijgen met kinderen die niet willen leren en gehoorzamen. De onderwijzer moet de kinderen opvoeden, maar dat willen de kinderen niet. Volgens Ligthart (1907) is deze tegenstand geen onwil, maar onmacht. Het komt door de fysieke, verstandelijke of zedelijke ontoereikendheid dat de kinderen niet willen leren of gehoorzamen.

Achtergrondkenmerken en aanleg werden door sommige auteurs als losstaand van elkaar gezien. Zo noemt ‘een vakschoolleraar’ (1915, p. 1505) een voorbeeld uit zijn loopbaan als onderwijzer. Hij beschrijft een jongen met ‘*bemiddelde ouders*’ die zorgen voor privaattlessen. De jongen is echter met moeite de verschillende klassen van de lagere school doorgekomen, volgens de auteur komt dit door zowel onmacht als onwil. Voor een studie is de jongen uiterst ongeschikt, maar zijn ouders willen dat hij toch gaat studeren. Hun eer is ermee gemoeid. De jongen gaat met tegenzin naar het H.B.S., de jaren studie zijn voor hem een marteling (‘Een vakschoolleraar’, 1915, p. 1505). De auteur stelt hier dat goed kunnen leren losstaat van sociaal milieu, maar afhankelijk is van begaafdheid en/of karakter.

Veldman (1917, p. 3) deelt deze opvatting. Hij beschrijft zijn ervaring als onderwijzer op een dorpschool. Hij schrijft: ‘*Onder de gegoede kinderen waren er ijselijke stommerds en onder de armen vreselijke knapperds en omgekeerd*’. Van ‘*minder aangename verhoudingen als gevolg van de meer of mindere zwaarte van de beurs*’ heeft de auteur niets gemerkt. Dit laat zien dat de auteur van mening is dat gezinskenmerken als sociaal milieu, niet in direct verband staan met begaafdheid en het vermogen om te leren.

In een enkel artikel wordt fysieke aanleg genoemd als invloed op schoolsucces. *Het Schoolblad* (1915, p. 503) beschrijft een Duits onderzoek dat is gedaan naar de samenstelling van het bloed van kinderen en hun vermogen om te leren. Een groot aantal leerlingen dat aan bloedarmoede lijdt werd gevonden onder de zittenblijvers. De samenstelling van het bloed en het leervermogen zijn volgens de onderzoekers van elkaar afhankelijk. Over het algemeen leveren kinderen met een hoog percentage rode bloedlichaampjes beter klassenwerk dan die met een geringer aantal (Het Schoolblad, 1915, p. 503).

Onderwijs

Onderwijs wordt in de geanalyseerde artikelen zeer vaak in verband gebracht met schoolsucces. Het onderwijssysteem en leerkrachtkenmerken worden genoemd in relatie tot schoolsucces. Verschillende auteurs uiten kritiek op de gang van zaken binnen het onderwijs. Zij stellen dat onvoldoende leerresultaten in het lager onderwijs te wijten zijn aan slechte onderwijsmethodes en een gebrekkig onderwijsbeleid.

Zo uit Kuipers (1910, p. 161) kritiek op onderwijsmethodes. Hij stelt dat de resultaten van het lager onderwijs over het algemeen onvoldoende zijn vanwege gebrekkige methodes. Volgens Kuipers (1910, p. 1-5) is het grammaticale gedeelte van de Nederlandse taal niet eenvoudig genoeg, wordt er bij reken- en aardrijkskundeonderwijs te weinig aangesloten op de belevingswereld van kinderen, en leert het lesonderwijs leerlingen niet om zelfstandig de inhoud van een stuk tekst te begrijpen. Kuipers (1910, p. 1-5) stelt dat schoolsucces wordt bepaald door goed onderwijs. Wanneer bovengenoemde vakken anders zouden worden ingericht, zouden leerlingen hogere resultaten behalen.

Volgens Winkler (1910, p. 1217) zijn slechte leerprestaties te wijten aan problemen de onderwijspraktijk. Winkler (1910, p. 1218) vraagt zich af wat het volksonderwijs bijdraagt aan de samenleving. Volgens hem wordt er veel geld en aandacht aan besteed, maar blijven de resultaten slecht. Zo schrijft hij: *'Och wij geven schatten uit voor ons volksonderwijs (...) aan goeden wil ontbreekt het ons zeker niet, van waar dan het povere resultaat?'* Volgens hem is het doel van de volksschool de vorming van de identiteit en individualiteit van kinderen, maar is het onderwijs nog ver van dit ideaal verwijderd. Winkler stelt dat de leerplannen die worden gemaakt voor niemand passend zijn: voor hoogbegaafden zijn ze te makkelijk en de minderbegaafden krijgen het werk met de grootste inspanning niet af (Winkler, 1910, p. 1220). Winkler omschrijft het volksonderwijs als *'voor allen pasklaar gemaakt maar voor niemand passend'*.

Sommige auteurs zijn het niet eens met de manier waarop onderwijs wordt aangeboden. Zo schrijft K.B. (1909, p. 389) dat er met alles te vroeg wordt begonnen in het onderwijs. Volgens hem wordt er vooruitgelopen op de natuurlijke ontwikkeling van het kind. De auteur wijt dit aan een te groot streven naar leerresultaten door onderwijzers. Volgens hem zou het onderwijs juist moeten gaan om ontwikkeling en karaktervorming. Seidel (1911, p. 689) stelt dat de school een passieve kennisschool is van theorieën en begrippen en is er te weinig aandacht voor praktische ervaringen. Hij vindt dat er onvoldoende rekening wordt gehouden met de natuur van kinderen, ze verlangen naar lichamelijke bezigheid en buiten zijn.

Veldman (1917, p. 3) pleit voor de invoering van het kosteloos onderwijs, dit zou samenhangend bevorderen. Door het heffen van schoolgeld ontstaan, vooral in de steden, standenscholen. Hij schrijft: *'(...) scholen voor de armsten onder de armen, voor de onvermogenen, de arbeiders, de kleine en de grote burgers, voor de rijken en de allerrijksten. Het gevolg hiervan is dat kinderen van categorie C, hun neus ophalen voor kinderen uit categorie B, omdat hun school ietsje netter is.'* Veldman verwacht dat schoolresultaten zullen stijgen door de invoering van kosteloos

onderwijs, omdat klassen kleiner zouden worden. Bovendien leren leerlingen uit verschillende milieus elkaar waarderen (Veldman, 1917, p. 3). Kosteloos onderwijs in het middelbaar en hoger onderwijs is daarnaast goed voor de begaafde leerlingen uit de mindere standen die nu van studeren moeten afzien omdat ouders hier geen geld voor hebben (Veldman, 1917, p. 3).

Ten slotte worden leerkrachtkenmerken en de rol van de onderwijzer gekoppeld aan schoolsucces. Zo beschrijft Swierstra (1909, p. 241) kenmerken waaraan een goede onderwijzer zou moeten voldoen. Hij noemt onder andere geduld, rechtvaardigheidsgevoel orde en discipline. Boeke (1941, p. 33) stelt dat onderwijzers niet op de juiste manier worden opgeleid, wat leidt tot slechtere schoolresultaten.

De kritiek die auteurs in het onderwijsdiscours geven op het onderwijs sluit naadloos aan op de reformpedagogiek die in deze periode in opkomst was. Reformpedagogen waren het niet eens met de invulling en vormgeving van het onderwijs. Ze uitten kritiek op de traditionele ‘luisterschool’ waar leerkrachten veel gezag hadden en kinderen niet werden geactiveerd (Bakker et al., 2010). Net als Kuipers (1910, p. 161) stelden reformpedagogen dat het onderwijs te methodisch star zou zijn en dat er niet genoeg werd aangesloten op individuele onderwijsbehoeften van kinderen (Bakker et al., 2010). Reformpedagogen vonden net als Winkler (1910, p. 1218) dat het onderwijs om de individualiteit van de leerlingen moest draaien en niet om de leerstof. Net als auteurs K.B. (1909, p. 389) en Seidel (1911, p. 689) waren reformpedagogen van mening dat opvoeders moesten vertrouwen op de natuurlijke ontwikkeling van kinderen en dat onderwijs niet alleen zou moeten draaien om kennis en verstandelijke ontwikkeling (Bakker et al., 2010).

Analyse romans

Om te onderzoeken in hoeverre schoolsucces door schrijvende onderwijzers in de eerste helft van de 20^e eeuw in verband werd gebracht met sociaal milieu, zijn de romans *Het Huisje aan de Sloot* (1921) en *De Klas van Twaalf* (1926) van Carry van Bruggen en *Onderwijzend Personeel* (1939) van K. Dijkstra (Nel Verschoor) geanalyseerd. *De Klas van Twaalf* (1926) schrijft Carry van Bruggen over het schoolleven van twaalf meisjes gedurende hun tijd op de kweekschool rond het jaar 1900. In *Het Huisje aan de Sloot* (1921) staan 24 verhalen over het leven van een joods meisje van 9 jaar, gebaseerd op de jeugdherinneringen van Carry van Bruggen. Nel Verschoor beschrijft haar persoonlijke ervaringen als onderwijzeres in *Onderwijzend Personeel* (1939). Uit de analyse van de romans komen drie thema's naar voren die in verband worden gebracht met schoolsucces: gezinskenmerken, kindkenmerken en onderwijs. Elk thema is onderverdeeld in enkele sub-thema's, zoals te zien in figuur 1.

Gezinskenmerken

Het thema gezinskenmerken wordt vooral in de romans van Carry van Bruggen in verband gebracht met schoolsucces. Binnen dit thema wordt onderscheid gemaakt tussen de sub-thema's sociaal milieu, en thuissituatie.

Sociaal milieu

Sociaal milieu is een terugkerende factor die in *de Klas van Twaalf* vooral in verband wordt gebracht met opleidingstype en in enigermate met beroepskeuze. In deze roman wordt sociaal milieu expliciet beschreven. In *Het Huisje aan de Sloot* is sociaal milieu ook een terugkerende factor, die hierin wordt gekoppeld aan opleidingstype.

De meisjes in *de Klas van Twaalf* komen uit verschillende milieus, hier besteedt Carry van Bruggen expliciet aandacht aan. De gezinnen van de meisjes worden geportretteerd, waarbij sociaal milieu wordt benoemd. De meisjes hebben het onderling over elkaars milieu, zoals blijkt uit onderstaande passage. Vlak voor aanvang van het toelatingsexamen van de kweekschool zien de meisjes elkaar voor het eerst. Leida Verkruijsen vraagt zich af waarom de schatrijke Gientje Aben naar de kweekschool wil gaan, zij hoeft in de toekomst immers geen les te geven om geld te verdienen.

Waar deed dat kind van die schatrijke ouders eigenlijk examen voor? Die hoefde toch nooit les te geven. Van Jeanne Sixma en Anke van den Burg was het beter te begrijpen. Jeanne's vader was notaris en ze woonden in een prachtig huis en ze hoorden tot de „grote lui”, maar er waren een massa kinderen, en Anke leek net iemand om zelf wat te willen bereiken, ook al hoefde ze het niet voor haar brood (Carry van Bruggen, 1926, p. 14).

Hoger sociaal milieu lijkt in deze passage in verband te worden gebracht met opleidingstype. Leida acht het gaan naar de kweekschool niet passend bij het hogere milieu van Gientje. Van Jeanne en Anke, die ook uit een hoger sociaal milieu komen, weet Leida de beweegredenen om naar de kweekschool te gaan.

Van hen kan zij daarom begrijpen waarom zij naar een school gaan, die naar Leida's mening niet past bij hun sociaal milieu. In *De Klas van Twaalf* zet Carry van Bruggen Leida Verkruijsen neer als een kind dat veel geeft om sociale milieus en de verschillen hiertussen. Bovenstaande passage is hier een goed voorbeeld van. Het lijkt of Carry van Bruggen met deze passage wil zeggen dat sociaal milieu zeer bepalend is voor het opleidingstype, maar dit is niet het geval. Van Bruggen zet Leida in de gehele roman neer als een vervelend kind, dat om niets anders geeft dan sociale milieus. Vanuit Leida's oogpunt heeft sociaal milieu grote invloed op opleidingstype, maar Carry van Bruggen laat zien dat dit niet zo hoeft te zijn. De schatrijke Gien gaat in de roman 'gewoon' naar de kweekschool.

Carry van Bruggen portretteert in *de Klas van Twaalf* bovendien een meisje uit een arm gezin, dat toelatingsexamen doet voor de kweekschool. Marie Mol is een meisje uit de boerenstand, haar ouders zijn er aanvankelijk op tegen dat zij naar de kweekschool gaat. Zij willen niet dat er op Marie wordt neergekeken op school, omdat zij uit een 'eenvoudig' gezin komt:

Haar vader had zich dan ook tegen het gaan naar de kweekschool gekant, maar de moeder had het doorgezet. (...) Maar ze had ook wel de bezwaren gezien. Mol was geen eigenaar van de molen, hij was maar zetbaas, van huis uit een doodgewone arbeiderszoon. Zij zelf kwam uit een boerengezin (...) Ze wilde ook niet, dat er op Marie werd neergezien. Ze waren maar eenvoudige luitjes en woonden en leefden als boerenmensen (Van Bruggen, 1926, p 84).

In het begin van de twintigste eeuw was er in Nederland sprake van standenonderwijs, verschillende onderwijsinhouden en schooltypen werden naar sociale achtergrond aangeboden (Jungbluth & Breemans, 1984; Bakker et al., 2010). Carry van Bruggen geeft deze maatschappelijke situatie in deze passage weer. In de tijd dat het verhaal zich afspeelt, rond 1900, gingen weinig kinderen uit de boerenstand naar de kweekschool. Wanneer Marie toegelaten zou worden op de kweekschool, zou zij het enige meisje in de klas zijn afkomstig uit de boerenstand. Haar ouders zijn zich bewust van het milieuverschil tussen Marie en haar toekomstige klasgenoten en zien dit als reden om Marie niet naar de kweekschool te sturen. Door de twijfels van Maries ouders over het milieuverschil te beschrijven, benoemt Van Bruggen de maatschappelijke situatie van dat moment. Ze spreekt de 'normale' gang van zaken echter tegen doordat Marie in de roman uiteindelijk toch aan de kweekschool afstudeert. Van Bruggen laat hiermee zien dat een laag sociaal milieu niet altijd een reden hoeft te zijn voor een lagere, of zelfs geen, opleiding.

In *Het Huisje aan de Sloot* laat Van Bruggen de maatschappelijke situatie met betrekking tot standenonderwijs wederom terugkomen wanneer zij schrijft over de Franse school. De Franse school, ofwel het M.U.L.O., was in het begin van de twintigste eeuw de plek waar de kleine burgerij haar opleiding kreeg (Bakker et al., 2010). Op het Meer Uitgebreid Lager Onderwijs werden extra facultatieve vakken als Frans en wiskunde onderwezen. Ouders moesten voor dit schooltype extra

betalen (Bakker et al., 2010). In *Het Huisje aan de Sloot* beschrijft van Bruggen dat het tweelingbroertje van ‘het meisje’ vanwege goed gedrag en goede schoolprestaties wordt toegelaten in de 5^e klas van de Franse school, terwijl hij niet uit een rijk gezin komt. Het meisje stelt dat alleen rijke kinderen vanaf het begin af aan naar de Franse school gaan:

Alleen de echt-rijke kinderen uit de groote huizen met tuinen en schuithuisjes aan de rivier, die gaan er van meet af heen, de minder rijken komen pas later, in de vijfde klas, waar het Fransch leeren begint en de kinderen uit hun straatje komen er nooit (Carry van Bruggen, 1921, p. 209).

In deze passage beschrijft Van Bruggen maatschappelijke situatie, zij laat zien dat het gebruikelijk is vooral kinderen uit hogere milieus naar de Franse school gaan. Van Bruggen laat haar pedagogisch optimistische visie echter doorschemeren. Ze laat zien dat hoewel het ongebruikelijk is, een jongen uit een lager sociaal milieu toch wordt toegelaten op de Franse school. Van Bruggen verbindt sociaal milieu aan opleidingstype, maar laat ook zien dat sociaal milieu niet altijd bepalend is voor opleidingstype als een kind begaafd en leergierig is.

In enkele passages uit *De Klas van Twaalf* brengt Van Bruggen sociaal milieu in verband met de mogelijkheid tot doorstuderen. Dolf, een jonge leerkracht, kan niet verder studeren dan een acte voor onderwijzer. Voor een andere studie hebben zijn ouders geen geld. De vader van zijn kwekeling Lea, biedt aan voor zijn studie te betalen:

Toen dan ook bleek, dat Dolf eigenlijk op een heel andere manier dan altijd maar voor acten had willen studeren, maar niet had gekund, omdat er geen geld was bij hem thuis, had vader dadelijk aangeboden hem te helpen (Carry van Bruggen, 1926, p.125).

Carry van Bruggen beschrijft in deze passage dat sociaal milieu, met name het hebben van rijke ouders, een voorwaarde is voor het kunnen doorstuderen. Wanneer ouders niet genoeg geld hebben, dan is het niet mogelijk voor de kinderen om door te studeren of een beroep te kiezen wat zij wensen. Lager sociaal milieu wordt hier in verband gebracht met een lager opleidingstype.

Sociaal milieu wordt in de boeken van Carry van Bruggen gekoppeld aan opleidingstype, maar het verband tussen een lager sociaal milieu en lagere schoolresultaten komt in haar romans niet naar voren. Meisjes uit lagere sociale milieus in *De Klas van Twaalf* doen het op school niet slechter, en soms zelf beter dan de meisjes uit hogere sociale milieus. Carry van Bruggen lijkt een lager sociaal milieu *niet* in verband brengt met lagere schoolresultaten.

Dit komt ook naar voren in *Het Huisje aan de Sloot*. Een lager sociaal milieu wordt hierin niet gekoppeld aan lagere schoolresultaten. De ouders van ‘het meisje’ zijn niet rijk, zo blijkt uit de volgende passage:

„Arme jongens” is haar broertje dan een arme jongen en zijn zij arme-lui? O neen, wie dat denkt, weet er niets van! Ze hebben wel een beetje heel weinig geld, en vandaag is er bijvoorbeeld geen boter in huis, en straks krijgt ze daarom haar brood in melk geweekt, met suiker bestrooid, maar daarom zijn ze nu nog geen arme-lui! Arme-lui’s vaders dragen petten en Vader draagt een hoed, arme-lui’s moeders doen hun boezelaars voor als ze uitgaan en Moeder doet het hare dan juist af —, arme-lui’s kinderen dragen klompen, maar zij dragen schoenen (...) (Van Bruggen, 1921, p. 213).

Het meisje en haar broertje behalen echter uitstekende schoolresultaten. Het tweelingbroertje wordt vanwege goede cijfers en goed gedrag toegelaten op de Franse school. Het meisje blinkt uit in het schrijven van opstellen. Dit blijkt wanneer het meisje een stuk tekst uit het hoofd moet overschrijven, en dit exact kan repliceren: Wat schrijft ze! Soms is het, alsof ze het allemaal zelf bedenkt, soms is het, alsof het boekje naast haar ligt, zoodat ze maar hoeft af te schrijven (Carry van Bruggen, 1921, p. 213).

De visie van Carry van Bruggen lijkt te zijn dat sociaal milieu geen invloed heeft op schoolprestaties. Carry van Bruggen lijkt sociaal milieu daarentegen wel te relateren aan toekomstige beroepskeuze. De schatrijke Gientje Aben gaat naar de kweekschool om de acte te behalen, maar zal in de toekomst geen les mogen geven. Gientje blijkt het lesgeven echter erg leuk te vinden, ze vraagt zich af waarom ze dit niet mag blijven doen in de toekomst:

Ze vond zelf het lesgeven ook zo heerlijk (...) Ze was ineens opgeleefd. Misschien werd ze later toch gewoon onderwijzeres. Waarom eigenlijk niet? Waarom mocht je geen werk kiezen, dat je prettig vond, ook al waren je ouders toevallig rijk? En ze wist al precies hoe ze het aanleggen zou: ze zou afstand doen van haar salaris, dat kon dan tussen de anderen op de school worden verdeeld! „Och wurm,” schimpte Jeanne (...) dat mag toch immers niet. Dat is toch tegen de wet.” „Hé, wat gek,” vond Gien. „En als iedereen op die school het nu goed vindt?” (Van Bruggen, 1926, p. 113).

Gien vraagt zich af waarom zij, afkomstig uit een hoger milieu, geen beroep mag uitvoeren wat zij leuk vindt. Carry van Bruggen laat hier zien dat beroepskeuze sterk afhankelijk kan zijn van sociaal milieu en dat dit ook geldt voor leerlingen uit hogere milieus.

Nel Verschoor schrijft in *Onderwijzend Personeel* in slechts enkele passages over sociaal milieu. Zo beschrijft zij hoe leerlingen voor het eerst binnenkomen in de eerste klas, veel moeders zijn mee. Verschoor portretteert de moeders in het kader van hun sociaal milieu. Zo beschrijft zij hoe drie arme moeders hun kinderen voor het eerst naar school brengen en hoe een rijke moeder haar kind brengt, zij heeft daarbij oog voor het verschil in sociaal milieu:

We komme maar alle drie tegelijk juffrouw, we moese naar de markt. Ja, da's nou Leendert. (...) De drie moeders trekken af. Eén der weinige élite mama's komt naar Josien de Ruyter toe. Ze krijgt de eerste hand en drukt die éven glimlachend als ze de verhalen aangehoord heeft van de andere moeders. "Hier is Hansje juffrouw (..) ik heb hem een étui en een inktlapje meegegeven (..) Zoudt u het misschien zo kunnen schikken dat Hansje naast Wimpje van Vliet kwam te zitten? U begrijpt wel.... Ja zeker, juffrouw de Ruyter begrijpt het wel. (..) Ze zet Hansje naast het uitverkoren Wimpje.

Bovenstaande passage laat zien hoe Verschoor gezinnen van verschillende milieus portretteert. Zo laat zij zien dat de arme moeder incorrect Nederlands spreekt. De 'elite mama' praat beschaafd Nederlands en geeft haar zoon extra schoolspullen mee. Verschoor laat zien dat onderwijzeres de Ruyter geen verschil maakt tussen beide moeders. Ze beschrijft dat de juffrouw éven glimlachend de hand van de elite moeder schudt als die van de arme moeder. Bovendien laat Verschoor in deze passage zien dat de elite moeder waarde hecht aan het schoolsucces van haar kind, zij wil dat haar kind naast een ander elite kind in de klas zit, waarschijnlijk om betere schoolresultaten te kunnen behalen. De arme moeders in het verhaal spreken hier niet over. Anders dan deze passage, schrijft Verschoor in *Onderwijzend Personeel* niet over een verband tussen sociaal milieu en schoolsucces. In de gehele roman wordt zeer gering over schoolprestaties, opleidingstypen en gezinskenmerken van leerlingen geschreven.

Thuisituatie

De thuisituatie van de leerlingen in *De Klas van Twaalf* wordt door Carry van Bruggen expliciet beschreven. Moeilijke thuisituaties, soms in combinatie met weinig geld, worden echter niet in verband gebracht met slechte schoolprestaties. Leerlingen Tine en Let hebben een moeilijke thuisituatie. Let is de dochter van een dronkenman, al het geld wat binnenkomt wordt door haar vader uitgegeven aan drank. Let neemt haar moeder veel zorg uit handen door te helpen in huis.

De dochter van dronken Brons... voor wie het hele leven soms uit niets dan angst en zorg en schaamte scheen te bestaan (...) Thuis hield ze zich goed om moeder, en moeder hield zich goed om haar, en samen waakten ze over de twee kleineren (...) om voor hen nog zo lang mogelijk te verbergen, wat zich niet al te brutaal aan hun verschrikte ogen openbaarde (Van Bruggen, 1926, p.8).

Tines moeder ligt de hele dag op de bank. Hoewel moeder uit een geëerd milieu komt, is haar carrière als kunstenaar mislukt. Ze laat Tine hard werken in huis en doet zelf zo min mogelijk. De thuisituatie is moeilijk. Tine wil niet dat de andere meisjes dit weten en gedraagt zich zo onopvallend mogelijk op school. Ondanks de moeilijke gezinssituaties behalen Let en Tine uitstekende schoolresultaten, dit blijkt uit het volgende citaat: 'Anna, Anke, Tine, Let, Door en Jeanne waren uitstekend of tenminste heel goed, de rest gewoon- goed of middelmatig overgegaan.' (Van Bruggen, 1926, p. 60).

De moeilijke thuissituatie zorgt er voor dat Tine extra haar best doet op school. Zij ziet de school als uitvlucht en als kans om een betere toekomst te krijgen:

En het verlangen was naar de school. De school, waar ze zo stil, als „een schimmetje”, haar eigen weggetje ging, aan niets meedeed, en die toch zoveel voor haar beduidde. Haar hele toekomst! Haar enige kans, hier uit dit milieu te komen, en de anderen te helpen (Van Bruggen, 1926).

Met deze passage laat Van Bruggen zien dat leerlingen uit moeilijke thuissituaties soms extra hard en goed werken om uit hun moeilijke situatie te kunnen komen. Op deze manier heeft een slechte thuissituatie een positieve invloed op schoolsucces.

Kindkenmerken

Er wordt door Nel Verschoor in *Onderwijzend Personeel* zeer weinig geschreven over de achtergrond van leerlingen in de klassen, het thema kindkenmerken komt in deze roman nauwelijks terug. Kindkenmerken is in de romans van Carry van Bruggen echter een terugkerend thema dat in verband wordt gebracht met schoolsucces. Binnen kindkenmerken worden de factoren karakter, begaafdheid, gezondheid en motivatie onderscheiden.

Karakter

Aangeboren karaktereigenschappen worden door Carry van Bruggen in verband gebracht met schoolresultaten. Zo blijkt uit het karakter van twee personages in *de Klas van Twaalf*. Lien en Anna zijn nichtjes, hun vaders zijn broers. Anna's vader is onderwijzer en Liens vader is bloemist. Anna is zeer leergierig, ze lijkt om niets anders dan leren te geven. Lien houdt daarentegen helemaal niet van leren, ze vindt het maken van vriendinnen belangrijker. Lien vertelt haar vader over de gesprekken met Anna:

Haar eigen vader moest er soms om lachen, wanneer ze hem van die gesprekken vertelde. Zó precies, als Anna en zij nu, zo waren als jongens vader en oom Adriaan geweest, ook oom in alles vader de baas, ook vader altijd van zijn vriendjes en oom van zijn boeken vervuld —, daarom was vader dan ook maar eenvoudig bloemist en oom Hoofd-van-School geworden (Van Bruggen, 1926, p.3).

Uit deze passage komt het erfelijke karakter naar voren. Beide meisjes lijken qua karakter op hun vaders. Van Bruggen koppelt hier de karaktereigenschap leergierigheid aan schoolsucces en beroepskeuze. Anna's vader was, net als Anna, zeer leergierig. Hij is nu Hoofd-van-School, terwijl de niet-leergierige vader van Lien nu 'eenvoudig bloemist' is.

Carry van Bruggen laat met onderstaande passage zien dat schoolresultaten los staan van sociale klasse, maar afhankelijk zijn van karakter. Emmy komt uit een gegoed milieu, haar vader is dokter. Toch kan Emmy helemaal niet goed leren:

Emmy's karakter vertoonde in vele opzichten daarvan het tegendeel, ze kon helemaal niet goed leren en ze had „airs”, „aria”, zoals Frits het uitdrukte. (...) in het algemeen tegen over „de mindere stand” had ze altijd nog een hoog toontje aangeslagen (Carry van Bruggen, 1926, p.24).

Begaafdheid

Carry van Bruggen brengt naast karakter, ook begaafdheid in verband met schoolsucces. Zo schrijft zij in *de Klas van Twaalf* over Door, die goede schoolresultaten behaalt: *Door kon reusachtig goed leren, alles woei haar aan* (Van Bruggen, 1926 p. 11). Van een ander personage in de roman wordt benadrukt dat hij ‘uitstekende hersens’ heeft en daarom naar het H.B.S. gaat (Van Bruggen, 1926, p. 24). De visie van Van Bruggen lijkt te zijn dat verschil in begaafdheid kan zorgen voor verschil in schoolsucces.

Gezondheid

Aangeboren afwijkingen in de gezondheid worden door Carry van Bruggen gerelateerd aan gebrek aan schoolsucces. In *de Klas van Twaalf* komt Marie Mol uit de boerenstand. Ze kan niet goed leren, met moeite gaat ze over naar de tweede klas van de kweekschool:

Mijnheer Adelink vertelde Lea in diep geheim, dat hij voor Marie Mol hard had moeten pleiten, maar dat ze op haar goed gedrag doorgelaten was en in de tweede erg pootaan zou moeten spelen (Carry van Bruggen, 1926, p. 60).

Het gebrek aan schoolsucces van Marie wordt door Carry van Bruggen niet toegeschreven aan het lage sociale milieu waaruit zij komt, maar aan haar aangeboren zwakke gezondheid:

Marie alleen was van haar geboorte af een zwak kindje geweest, moeizaam opgekweekt met levertraan en versterkende kostjes (...) Nog was ze niet sterk, moest veel verzuimen, maar wist door hard werken bij te blijven (Carry van Bruggen, 1926, p. 83).

Uit deze passages komt wederom naar voren dat Carry van Bruggen een lager sociaal milieu niet in verband brengt met lagere schoolresultaten. De slechtere schoolresultaten van Marie worden verklaard door haar slechte gezondheid, niet door het milieu waaruit zij afkomstig is.

Motivatie

Motivatie wordt door zowel Van Bruggen als Verschoor in verband gebracht met schoolsucces. In de romans van Van Bruggen wordt in meerdere passages een gebrek aan motivatie gekoppeld aan slechte schoolprestaties. Zo weet Nel in de *Klas van Twaalf* al voordat zij begint aan de kweekschool dat ze eigenlijk romanschrijfster wil worden. Nel heeft op voorhand al besloten zo min mogelijk uit te voeren op de kweekschool:

‘Door wil toneelspeelster worden en Nel van Zanten dramaschrijfster, daar hadden ze het in de „voorbereidingsklas” al altijd over gehad. En Nel had dan ook al verkondigd, dat ze van plan was hier op school zo weinig mogelijk uit te voeren. (Van Bruggen, 1926 p. 11).

Bovendien heeft Nel een hekel aan handwerken. Ze weigert aan de handwerklessen deel te nemen, ook als dat haar schoolresultaten negatief beïnvloedt:

Maar Nel had het van de eerste dag af al gezegd: ze deed het niet. Ze wilde nog liever rupsen eten en spinnen slikken dan zoompjes rollen en tenen mazen. Ze schreef nog liever drie keer de hele „Overwintering” over dan één keer de „Theorie van de Kous.” (Carry van Bruggen, 1926, p. 42).

Het gebrek aan motivatie van Nel heeft invloed op haar schoolsucces.

Ook in *Het Huisje aan de Sloot* heeft ‘het meisje’ ook een hekel aan handwerkles, ze kan niet goed handwerken en wordt hier door de leerkracht en bovenmeester regelmatig voor gestraft. De leerkracht heeft tegen haar gezegd dat ze het wel zou kunnen, als ze het maar zou willen. Het meisje vraagt zich af waarom ze het niet zou willen, als ze het zou kunnen. In onderstaande passage beschrijft Carry van Bruggen een vraagstuk over aanleg en motivatie:

De bovenmeester noemt haar een onverbeterlijke sloddervos (...) maar de juffrouw zegt altijd, dat ze wel zou kunnen, als ze maar wou! Want elk meisje kan keurig gelijk leren breien, niemand hoeft steken te laten vallen (...) De meester zegt dat ze niet kan, de juffrouw zegt dat ze niet wil, en zij zelf heeft er zich niet vaak in verdiept, maar eens, de klas uit en de gang opgestuurd, heeft ze zich afgevraagd: waarom zou ik nu eigenlijk niet willen als ik kon? (...) als iemand mooie opstellen kan maken -- en dat kan zij, en ze doet altijd haar best (...) dan gaat zoo iemand toch zeker niet met moedwil verkeerde woordengebruiken en leelijke zinnen opschrijven? (Carry van Bruggen, 1921, p. 45).

Carry van Bruggen laat een bekend vraagstuk zien: worden slechte schoolresultaten veroorzaakt door gebrekkige natuurlijke aanleg of door een gebrek aan motivatie? Het meisje heeft moeite met handwerken. De juffrouw wijt dit aan een gebrekkige motivatie, terwijl de bovenmeester het wijt aan

een slechte aanleg. De bovenmeester stelt daarmee dat het meisje het handwerken nooit zal leren, terwijl de juffrouw van mening is dat ze goed zou kunnen handwerken als ze maar gemotiveerd zou zijn. Het meisje vraagt zich af waarom ze geen motivatie zou hebben, wanneer zij het wel zou kunnen. De boodschap van Carry van Bruggen lijkt in deze passage te zijn dat aanleg een doorslaggevende factor kan zijn voor schoolsucces en dat motivatie hierdoor bepaald kan worden.

In *Onderwijzend Personeel* beschrijft Nel Verschoor dat kwekeling Pieter Goedhardt geen aanleg heeft om goed te kunnen leren, maar door doorzettingsvermogen en ijver toch zijn acte als onderwijzer weet te behalen.

Pieter Goedhardt had geen aanleg om te ‘leren’. Nochtans heeft hij in de gebruikelijke tijd de acte gehaald. Het kamertje op de bovenverdieping der Goedhardts zou kunnen getuigen van zijn ijver en doorzettingsvermogen. (Dijkstra, 1939, p. 41).

Verschoor lijkt in deze passage te stellen dat wanneer er sprake is van een gebrekkige aanleg, er door genoeg motivatie en doorzettingsvermogen toch goede resultaten kunnen worden behaald. Motivatie heeft dus invloed op schoolsucces.

Onderwijs

Het laatste thema dat in de romans van Carry van Bruggen en Nel Verschoor in verband wordt gebracht met schoolsucces is het onderwijs. Binnen dit thema zijn de factoren onderwijsinhouden en leerkrachten te onderscheiden.

Leerkrachten

In *Onderwijzend Personeel* relateert Verschoor meermaals de ‘natuurlijke onderwijzersaanleg’ waar slechts sommige leerkrachten over beschikken aan *schoolresultaten*.

Klas twee is geenszins overtuigd van zijn overwicht, twee jongens komen hangen aan zijn jas, drie, vier anderen vechten tussen de banken. (...) “In je banken” roept Pieter boven het lawaai uit. (...) Het rumoer verstomt enigszins, maar wordt gevolgd door onderdrukt gegiechel. (...) Het is duidelijk, dat Pieter Goedhardt de aangeboren onderwijzersaanleg mist (K. Dijkstra, 1939, p. 40-41).

Pieter Goedhardt wordt door Verschoor geportretteerd als een leerkracht die niet over de onderwijzersaanleg beschikt. Hij kan geen orde houden, de leerlingen luisteren niet naar hem. Dit heeft invloed op het schoolsucces van de leerlingen. Verschoor portretteert Jaap de Koning daarentegen als een leerkracht die over deze aanleg beschikt. Dit wordt meermaals in de roman benoemd. De leerlingen van de Koning werken netjes en de klas is rustig.

De Koning staat recht tegenover Josien de Ruyter. Zijn blik is genoeg om de kinderen als lammeren te laten binnengaan in het lokaal. Er heerst daar dadelijk een volkomen orde. (...) Na de Bijbelse geschiedenisles komen de taalschriften op de banken. O, zeker, die zijn vlekkeloos (Dijkstra, 1939, p. 103).

De boodschap van Nel Verschoor lijkt in bovenstaande passages te zijn dat de onderwijzer een rol speelt in het schoolsucces van leerlingen. Verschoor stelt dat wanneer een leerkracht niet over goede onderwijzersaanleg beschikt, er geen orde in de klas is, wat vervolgens kan zorgen voor slechtere schoolprestaties.

Wanneer in *De Klas van Twaalf* de baas van de school ziek is, bepaalt een andere leerkracht of de kwekelingen over gaan naar de volgende klas. Deze leerkracht geeft meer om goede wil en gezond verstand dan om kennis. De visie van deze docent zorgde ervoor dat leerlingen het voordeel van de twijfel kregen, het beïnvloedde hun schoolsucces:

Mijnheer Adelink nu hechtte lang niet zo veel aan „parate kennis” als de directeur, hij gaf veel meer om gezond verstand en om goede wil, en het meest van al om geduld, voor jonge mensen, die later met kinderen moesten omgaan en kinderen kunnen begrijpen (Carry van Bruggen, 1926, p. 36).

Net als Verschoor, laat Van Bruggen met bovenstaande passage zien dat zij denkt dat schoolsucces afhankelijk kan zijn van leerkrachten. Van Bruggen beschouwt de rol van de leerkracht echter anders dan Verschoor dat doet. De boodschap van Van Bruggen lijkt te zijn dat leerkrachten het eindoordeel hebben over de resultaten van leerlingen, en daarmee invloed hebben op het schoolsucces van leerlingen.

Onderwijsinhouden

Ten slotte worden onderwijsinhouden in de romans van Carry van Bruggen gekoppeld aan schoolsucces. De leerlingen uit *De Klas van Twaalf* leveren kritiek op het schoolsysteem. Ze stellen dat er te veel overbodigs op school wordt aangeleerd. Ze zouden kennis willen hebben van vreemde godsdiensten en volkeren, maar daar leren ze niet over. De boodschap van Carry van Bruggen lijkt hier te zijn dat er te veel onnodige kennis wordt aangeleerd op de normaalschool:

We moesten eigenlijk alles leren kennen.... Alles begrijpen.... Van vreemde volkeren.... En vreemde godsdiensten... (...) We leren zoveel dat we missen kunnen.... waar we geen steek wijzer of beter van worden.” Het werd een kruisvuur van uitroepen, gevolgd door een druk dispuut. De een vond nuttig wat de ander verwierp (...) maar ze waren het er allemaal over eens, dat met veel overbodigs op de Nor hun arme hoofden werden volgestampt. (Carry van Bruggen, 1926, p. 149)

Ook in *Het Huisje aan de Sloot* wordt het onderwijs bekritiseerd. Carry van Bruggen laat zien hoe het meisje zich stierlijk verveelt in de klas, waardoor ze niet wil luisteren naar wat de meester de klas probeert aan te leren:

Het kleine meisje is in den schemer heel alleen met haar verveling. Als een slang kleeft de verveling om haar heen (...) als een dikke hitte in haar keel, welke haar den meester doet haten, die maar staat en maar praat van linkerbovenachterhoek en rechteronderzijdant, en bovenzvlak en linkerzijdvlak, als werd de klas mooier, als werd het bestaan er draaglijker, nu elke plek er ineens een dwazen naam schijnt te moeten krijgen (Carry van Bruggen, 1926, p. 28).

In bovenstaande passage laat Carry van Bruggen zien op welke manier leerlingen het onderwijs ervaren. Van de leerlingen wordt verwacht dat ze stilzitten en luisteren naar de meester. De boodschap van dit citaat lijkt te zijn dat deze manier van het geven van onderwijs zorgt voor verveling bij leerlingen.

Beide bovenstaande passages passen goed in het kader van de opkomende reformpedagogiek. De reformpedagogiek werd gekenmerkt door de kritiek op het volksonderwijs, dat als massaal en methodisch rigide werd gezien (Bakker et al, 2010). Net als Van Bruggen dat in bovenstaande passage doet, uitten reformpedagogen kritiek op de ‘luisterschool’ (Bakker et al., 2010). Reformpedagogen waren van mening dat onderwijs moest aansluiten op de onderwijsbehoeften van het individuele kind (Bakker et al., 2010). Ze waren er daarnaast tegen dat leerlingen streng moesten gehoorzamen (Bakker et al., 2010).

De visie van de auteurs in vergelijking met de visie in het onderwijsdiscours

Het is interessant om te bekijken of de schrijvende onderwijzers meegingen in de visie die in de eerste helft van de twintigste eeuw in het onderwijsveld heerste, of dat zij met een andere blik keken naar de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces. De visie van de schrijvende onderwijzers wordt daarom vergeleken met de heersende visie in het onderwijsveld.

Uit de analyse van de onderwijstijdschriften komt naar voren dat de thema's gezinskenmerken, aanleg en onderwijs worden gekoppeld aan schoolsucces. Dit komt grotendeels overeen met de gevonden thema's in de romans van schrijvende onderwijzers. Daarin worden de thema's gezinskenmerken, onderwijs en kindkenmerken gerelateerd aan schoolsucces, waarbij binnen kindkenmerken ook aanleg wordt onderscheiden.

Gezinskenmerken

In de tijdschriften werden problemen van arme gezinnen genoemd als oorzaak voor slechte schoolprestaties. Zo zouden arme kinderen vaker verzuimen en zou hun gebrek aan voeding en kleding invloed hebben op hun schoolsucces. De gebrekkige 'huiselijke opvoeding' van arme kinderen werd daarnaast als verklaring gebruikt voor slechte schoolprestaties. Een laag sociaal milieu werd gekoppeld aan weinig schoolsucces.

In de romans van Verschoor en Van Bruggen komt het verband tussen een lager sociaal milieu en slechte schoolresultaten daarentegen *niet* naar voren. De visie van Carry van Bruggen lijkt te zijn dat een lager sociaal milieu niet in verband staat met lagere schoolprestaties. Zij laat in haar romans zien hoe kinderen uit arme gezinnen of kinderen met moeilijke thuissituaties toch uitstekende schoolresultaten behalen. Haar visie en de visie uit het onderwijsveld op sociaal milieu in relatie tot schoolsucces lijken tegenover elkaar te staan. Ook de visie van Nel Verschoor lijkt niet overeen te komen met die in het onderwijsdiscours. Zij beschrijft weinig over sociaal milieu, maar wanneer zij dit doet relateert zij dit niet aan schoolsucces.

Zowel Carry van Bruggen als auteurs in het onderwijsdiscours lijken de opvatting te hebben dat sociaal milieu vooral in verband staat met opleidingsmogelijkheden. In *Het Schoolblad* beschreef onder andere 'een vakschoolleraar' (1915, p. 1505) hoe een jongen uit een arm gezin niet kan doorleren, omdat hier in het gezin geen geld voor is. Carry van Bruggen beschrijft eenzelfde situatie in *De Klas van Twaalf*. Haar visie lijkt te zijn dat sociaal milieu, met name een gebrek aan financiële middelen, opleidingsmogelijkheden kan beperken. Dit komt overeen met de visie in het onderwijsveld.

Kindkenmerken

In het onderwijsveld worden begaafdheid, karakter en fysieke aanleg gerelateerd aan schoolsucces. In de periode van 1905-1920 lijkt er in het onderwijsdiscours grote belangstelling te zijn voor het onderwijs aan minderbegaafden. Diverse auteurs (Schook, 1910; Herderschéé, 1911) vonden dat minderbegaafde kinderen gescheiden moesten worden van de rest van de klas, omdat hun negatieve invloed op de

prestaties van de klas te beperken. Hoewel de romans van Carry van Bruggen zijn geschreven rond deze periode, komt deze discussie hierin geheel niet terug. Ook *Onderwijzend Personeel* komt deze discussie niet terug. Het boek van Verschoor komt echter uit 1939 en speelt zich af rond het 1930. Het is waarschijnlijk dat deze discussie toen minder speelde.

Carry van Bruggen koppelt kindkenmerken ook aan schoolsucces. Opvallend is dat zij in zowel *de Klas van Twaalf* als *Het Huisje aan de Sloot* motivatie koppelt aan schoolsucces. In het onderwijsveld wordt het thema motivatie slechts gering benoemd. Ligthart (1907) stelt dat onderwijzers te maken krijgen met kinderen die niet willen leren of gehoorzamen. Deze tegenstand is volgens hem geen onwil, maar onmacht die veroorzaakt wordt door verstandelijke ontoereikendheid. Carry van Bruggen verklaart een gebrek aan motivatie daarentegen juist wél wordt door pure onwil van leerlingen.

Onderwijs

Het onderwijs werd in het onderwijsdiscours zeer vaak in verband gebracht met schoolsucces. Verschillende auteurs uiten kritiek op het onderwijs. Er wordt gesteld dat onvoldoende leerresultaten te wijten zijn aan de rol van de onderwijzer, slechte onderwijsmethodes en gebrekkige onderwijspraktijk. Verschoor en Van Bruggen lijken deze visie te delen.

Ook Van Bruggen uit kritiek op het onderwijs. Haar boodschap lijkt te zijn dat leerlingen te veel moeten zitten en luisteren naar de leerkracht en dat er niet goed wordt aangesloten op de belevingswereld van leerlingen. Deze visie komt overeen met de heersende visie in het onderwijsveld van dat moment. Zo schrijft Seidel (1911) dat de school een passieve kennisschool is en er te weinig aandacht wordt besteed aan praktische ervaringen. Ook Kuipers (1910, p. 1-5) schrijft dat er in het onderwijs niet genoeg wordt aangesloten op de belevingswereld van leerlingen

In *Onderwijzend Personeel* koppelt Nel Verschoor wordt vooral de rol van de onderwijzer gekoppeld aan schoolsucces. Verschoors visie lijkt te zijn dat de competentie van de leerkracht het meest bepalend is voor schoolresultaten van leerlingen. Carry van Bruggen relateert de rol van de onderwijzer op een andere manier aan schoolsucces. Zij belicht vooral dat de onderwijsvisies van leerkrachten invloed kunnen hebben op het schoolsucces van leerlingen.

De visie van de auteurs in relatie tot de achtergrond van de auteurs

Carry van Bruggen

Carry van Bruggen werd in 1881 geboren als dochter van een joods godsdienstonderwijzer. Ze groeide op in een groot gezin dat te maken kreeg met armoede en antisemitisme (Sicking, 2007). Carry van Bruggen had een goede band met haar jongere broer Jacob. Hoewel beiden het M.U.L.O. doorlopen, kan alleen Jacob naar de goed aangeschreven Rijkskweekschool in Haarlem. Carry krijgt als meisje minder kansen. Zij volgt de onderwijzersopleiding op de slechter aangeschreven *normaalschool* te Zaandam (Sicking, 2007).

Na het behalen van haar onderwijzersacte in 1900, werkt Van Bruggen als onderwijzeres op een volksschool in Amsterdam (Sicking, 2007). Via de onderwijswereld komt zij in aanraking met het socialisme, feminisme en de vrijdenkersbeweging. In 1904 trouwt ze met een journalist van het socialistisch dagblad. Ze breekt dan met het jodendom (Sicking, 2007). Van Bruggen debuteerde in 1907 met haar eerste roman, ze was toen al gestopt met lesgeven. Haar werk heeft een autobiografische ondertoon. *Het Huisje aan de Sloot* en *De Klas van Twaalf* zijn niet geschreven vanuit haar onderwijzersperspectief, maar vanuit het perspectief van het kind. In *Het Huisje aan de Sloot* schrijft zij bovendien over haar eigen jeugd.

De achtergrond van Carry van Bruggen lijkt haar visie op de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces te hebben gekleurd. Van Bruggen groeide zelf op in armoede, maar kon dankzij haar bovengemiddelde intelligentie toch naar de kweekschool. Zij en haar broertje, zoals beschreven in *Het Huisje aan de Sloot* behalen bovendien uitstekende schoolresultaten. In *de Klas van Twaalf* en *Het Huisje aan de sloot* laat zij zien dat een lager sociaal milieu geen invloed hoeft te hebben op opleidingstype en schoolresultaten. Haar eigen ervaringen zijn hierin terug te zien.

Carry's socialistische achtergrond kleurt mogelijk haar optimistische denkbeelden over de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces. Het socialisme kwam aan het einde van de twintigste eeuw op in de Nederlandse politiek (Kossmann, 1986). De socialisten kwamen op voor de arbeidersklasse (Kossmann, 1986). Vanuit socialistisch oogpunt zou Van Bruggen van mening kunnen zijn dat een lager sociaal milieu geen bepalende factor mag zijn voor slechtere schoolresultaten of een lager opleidingstype.

Nel Verschoor-van der Vlis

Nel Verschoor-van der Vlis werd geboren in 1909 in Vlaardingen en groeide op in een christelijk gereformeerd gezin (Van der Veer, 2002). Ze volgde de opleiding tot onderwijzeres en kreeg een baan in het onderwijs. In 1931 debuteert Nel met haar eerste jeugdboek. In 1938 trouwt ze met een predikant. Ze blijft dan doorgaan met het schrijven, maar moet van de wet stoppen met het werk als onderwijzeres. Gedurende haar leven schrijft Verschoor 60 jeugdboeken, veel van deze boeken hebben een christelijke ondertoon.

De enige roman die Nel Verschoor voor volwassenen schrijft is *Onderwijzend Personeel* (1939), dit doet ze onder het pseudoniem K. Dijkstra (Van der Veer, 2002). *Onderwijzend Personeel* is gedeeltelijk autobiografisch, Verschoor verwerkte haar eigen ervaringen in het onderwijs in deze roman. Nel Verschoor lijkt schoolsucces in *Onderwijzend Personeel* vooral toe te schrijven aan de rol van de onderwijzer en niet zozeer aan sociaal milieu. In het boek wordt regelmatig gesproken over de ‘onderwijzersaanleg’ waar sommige leerkrachten over beschikken, dit wordt gekoppeld aan schoolsucces. Aangezien de roman autobiografisch is, is het waarschijnlijk dat Verschoor deze ‘onderwijzersaanleg’ in haar jaren als onderwijzeres als bevorderende factor heeft ervaren voor schoolsucces.

Verschoor schrijft slechts gering over sociaal milieu, maar wanneer zij dit doet benadrukt ze dat de leerkrachten geen onderscheid maken tussen het contact met ouders uit hogere sociale milieus en ouders uit lagere milieus. Deze visie is in overeenstemming met haar christelijke identiteit. In een interview in 1950 zei ze: ‘*al mijn boeken hebben dezelfde grondtoon, dat is de toon van barmhartigheid. In mijn boeken gaat het erom dat de hoofdpersoon contact legt met zijn medemens*’ (Schoonderwoerd den Bezemer, 2007).

Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar het antwoord op de vraag ‘*Op welke wijze brachten schrijvende schooljuffen in de eerste helft van de twintigste eeuw sociaal milieu in verband met schoolsucces?*’. Romans van schrijvende schooljuffen Carry van Bruggen en Nel Verschoor-van der Vlis zijn geanalyseerd om een inkijk te krijgen in hun visie op sociaal milieu en schoolsucces. Daarnaast zijn onderwijstijdschriften uit de eerste helft van de twintigste eeuw geanalyseerd om een beeld te vormen van de visie op sociaal milieu en schoolsucces binnen het onderwijsdiscours. Beide visies zijn vergeleken.

Uit dit onderzoek is gebleken dat de visie op sociaal milieu en schoolsucces van de schrijvende onderwijzeressen verschilt met de heersende visie binnen het onderwijsdiscours. De resultaten van de tijdschriftenanalyse wijzen uit dat professionals uit het onderwijsveld van mening waren dat een laag sociaal milieu in verband stond met lagere schoolresultaten. Zij noemden slechte voeding en kleding, gebrekkige ‘huiselijke opvoeding’ en een hoge mate van verzuim van leerlingen uit lagere sociale milieus als oorzaken voor minder schoolsucces. Carry van Bruggen en Nel Verschoor-van der Vlis brachten een lager sociaal milieu echter *niet* in verband met slechtere schoolresultaten. Carry van Bruggen beschreef in haar romans hoe kinderen uit lagere sociale milieus uitblonken op school. Nel Verschoor beschreef de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces geheel niet, zij liet alleen zien dat leerkrachten kinderen uit alle milieus gelijk behandelden.

De afwijkende visie van de onderwijzeressen ten aanzien van sociaal milieu en schoolsucces is te herleiden naar hun achtergrond. Verschoor schreef vanuit haar christelijke achtergrond, ze wilde de boodschap van barmhartigheid overbrengen (Schoonderwoerd den Bezemer, 2007). Sociaal milieu zou in haar optiek daarom geen verschil moeten maken in het schoolsucces van leerlingen. Carry van Bruggen groeide zelf op in een lager sociaal milieu maar was bovengemiddeld intelligent en presteerde goed op school (Sicking, 2007). Deze ervaring is terug te zien in haar visie op sociaal milieu en schoolsucces. Bovendien komt haar socialistische achtergrond terug in haar visie. Socialisten hadden het doel om op te komen voor de arbeidersklasse (Kossmann, 1986). Van Bruggen komt in haar romans op voor de arbeidersklasse door te laten zien dat ook deze kinderen goed kunnen presteren op school.

Naast sociaal milieu, werden in de romans en tijdschriften ook andere factoren gerelateerd aan schoolsucces. Uit de resultaten van de romananalyse blijkt dat Van Bruggen kindkenmerken in verband bracht met schoolsucces. Zij beschreef hoe de kindkenmerken ‘gezondheid’, ‘(meer)begaafdheid’ en ‘motivatie’ schoolprestaties beïnvloedden. Dit komt gedeeltelijk overeen met de heersende visie in het onderwijsdiscours. Ook daar werden kindkenmerken gerelateerd aan schoolsucces. In het onderwijsdiscours werd de nadruk echter meer gelegd op de hoe de kenmerken ‘minderbegaafdheid’ en ‘karakter’ schoolsucces negatief konden beïnvloeden. Deze eigenschappen waren volgens de auteurs in de tijdschriften aangeboren, en daarmee onveranderlijk. Minderbegaafde leerlingen zouden daarom nooit in staat zijn goed te presteren op school.

In zowel het onderwijsdiscours als in de romans van Van Bruggen en Verschoor werd het onderwijs gerelateerd aan schoolsucces. In de roman van Verschoor en in het onderwijsdiscours was dit de relatie die het meeste gewicht kreeg. Auteurs in het onderwijsdiscours uitten kritiek op het onderwijs en stelden dat onvoldoende leerresultaten te wijten waren aan de rol van de onderwijzer, slechte onderwijsmethodes, te grote klassen en gebrekkige onderwijspraktijk. Het onderwijs sloot bovendien niet goed aan op de belevingswereld van leerlingen. Deze kritiek kwam ook in de romans van Van Bruggen terug. Verschoor benadrukte vooral de rol van de onderwijzer in relatie tot schoolsucces. Onderwijzers die niet over een natuurlijke ‘onderwijzeraanleg’ beschikten waren volgens haar niet in staat om orde te houden. Dit zorgde ervoor dat leerlingen minder goed presteerden.

Het is niet vreemd dat er zowel in de onderwijstijdschriften als in de romans van Van Bruggen kritiek op de vormgeving en invulling van het onderwijs werd gegeven. Ze zijn geschreven in de periode dat de reformpedagogiek in opkomst was (Bakker et al., 2010). Reformpedagogen uitten kritiek op de luisterschool, zij waren van mening dat het klassikale onderwijs methodisch, autoritair en star was, de leerlingen luisterden passief en er werd geen rekening gehouden met de verschillen tussen kinderen (Sins & Van der Zee, 2015). Reformpedagogen pleitten voor meer aandacht voor de individuele onderwijsbehoeften van elk kind en een betere aansluiting op de belevingswereld (Imelman & Meijer, 1986). De onderwijskritiek die in het onderwijsdiscours en door Van Bruggen werd gegeven sluit aan op de visie van de reformpedagogen.

Opvallend is dat Nel Verschoor de relatie tussen het onderwijs en schoolsucces het meeste gewicht geeft, maar dat haar visie niet overeenkomt met de reformpedagogiek. Verschoor stelt dat een onderwijzer gezag en klassikale orde moet hebben om leerlingen goed les te kunnen geven. Dit past niet bij de visie van reformpedagogen, zij waardeerden dwang en autoriteit juist negatief (Bakker et al., 2010).

Discussie

Het is opvallend dat de visie van Nel Verschoor niet aansluit op de visie van de reformpedagogen, terwijl *Onderwijzend Personeel* (1939) is geschreven in de periode dat de reformpedagogiek al langere tijd speelde. Een oorzaak hiervoor zou kunnen zijn dat Verschoor vanwege haar christelijke achtergrond een meer conservatieve onderwijsvisie had. Er is echter niet genoeg achtergrondinformatie bekend om conclusies hierover te kunnen trekken.

Conclusies uit dit onderzoek moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd. Er moet rekening worden gehouden met het feit dat de resultaten van de romananalyse berusten op interpretaties van de onderzoeker. In de romans werd niet letterlijk beschreven hoe er door de auteurs werd gedacht over de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces. De onderzoeker heeft geïnterpreteerd dat de geselecteerde passages dit verband impliceren. Er kan niet met zekerheid worden gezegd dat de auteurs de geselecteerde passages ook daadwerkelijk hebben bedoeld zoals ze zijn geïnterpreteerd. Er is geprobeerd

het effect van de interpretatie zoveel mogelijk te beperken door het gebruik van datatriangulatie. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag zijn meerdere soorten bronnen gebruikt, waarbij onderwijstijdschriften een completer inzicht hebben gegeven in de visie van de schrijvende onderwijzeressen uit de romans.

Dit onderzoek geeft specifieke informatie over de visies van Carry van Bruggen en Nel Verschoor-van der Vlis op de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces. Het is niet duidelijk hoe de visies van deze onderwijzeressen corresponderen met de visies van andere onderwijzers uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Om meer te weten te komen over hoe de visies van Van Bruggen en Verschoor zich verhouden tot de visies van andere onderwijzers met andere achtergronden, zou vervolgonderzoek kunnen worden uitgevoerd waarin romans van meerdere andere schrijvende onderwijzers worden meegenomen.

De visies van Verschoor en Van Bruggen konden in dit onderzoek in een betrouwbaar kader worden geplaatst doordat er grondig en uitgebreid onderzoek is gedaan naar de visie in het onderwijsdiscours. Een grote hoeveelheid onderwijstijdschriften die betrekking heeft op een relatief lange periode is onderzocht. Van een dergelijk onderzoek valt te verwachten dat het een betrouwbaar beeld geeft van de visie in het onderwijsveld.

Referentielijst

Literatuur

- Bakker, N., & Amsing, H. T. A. (2012). Discovering social inequality: dutch educational research in the post-war era. *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 48(2), 315–333.
- Bakker, N., Noordman, J., & Rietveld-van Wingerden, M. (2010). *Vijf eeuwen opvoeden in nederland : idee en praktijk 1500-2000* (2e herziene druk). Koninklijke Van Gorcum.
- Boekholt, P. T. F. M., & Booy, E. P. de. (1987). *Geschiedenis van de school in nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*. Van Gorcum
- Bruggen, C. van, & Sicking, J. M. J. (2007). *Verhalend proza* (Ser. Delta). Van Oorschoot.
- Daling, J., & Daling, J. (1980). Carry van bruggen. *Groniek; No. 68 (1980): Vrouw En Geschiedenis*.
- Deschenes, S., Cuban, L., & Tyack, D. (2001). Mismatch: Historical Perspectives on Schools and Students who Don't Fit Them. *Teachers College Record*, 103(4), 525–547
- Driessen, G., Doesborgh, J., Ledoux, G., van der Veen, I., & Vergeer, M. (2003). *Sociale integratie in het primair onderwijs*. Nijmegen: SCO-Kohnstamm Instituut – ITS.
- Imelman, J. D., & Meijer, W. A. J. (1986). *De nieuwe school, gisteren & vandaag* (1e dr). Elsevier.
- Jungbluth, P., & Breemans, A. (1984). Ongelijkheidsreproductie door differentiatie. Het zoekgeraakte ideaal van de eenheidsschool. *Comenius*, 14, 188-211.
- Kohnstamm, P. (1951). *Algemeen vormend onderwijs, voor de gehele nederlandse jeugd*. Partij van de Arbeid.
- Kossmann, E.H. (1986). *De Lage Landen 1780-1980*. Amsterdam: Agon.
- Luyten, J. W. (2004). Succes in het voortgezet onderwijs: capaciteiten, inzet of achtergrond? *Pedagogische Studiën*, 81(2), 151–166.
- Sins, P.H.M. & Van der Zee, S. (2015). De toegevoegde waarde van traditioneel vernieuwingsonderwijs: *Een studie naar de verschillen in cognitieve en niet-cognitieve opbrengsten tussen daltonscholen en traditionele scholen voor primair onderwijs*, *Pedagogische Studiën*, 92, 254-273.
- Van Bork, G.J. (2002) *Bruggen, Carry van*. Schrijvers en dichters dbnl biografieënproject I
- Van der Veer, J. (2002) Nel Verschoor-Van der Vlis. *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Groningen Martinus Nijhoff e.a. 1982-2014
- Van Schoonderwoerd den Bezemer (2000) Schrijven is een worsteling en een genade: Enkele medespelers binnen de protestants-christelijke jeugdliteratuur 1900-1945. *Literatuur zonder leeftijd*. Jaargang 18. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2004

Bronnen

Romans

Carry van Bruggen -Het Huisje aan de Sloot (1921)

Carry van Bruggen – De Klas van Twaalf (1921)

Nel Verschoor-van der Vlis – Onderwijzend Personeel (1939)

Tijdschriften

A.S. (1910) De Achterlijkheid *Het Schoolblad 1910* (359-362)

Boeke (1941) "Kindergemeenschappen" Ook voor de opleiding! *Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs* 3(19), 33-39.

C. Winkler (1910) De plaats der Psychologie in de Peadagogiek I. *Het Schoolblad 1910* (1185-1190)

C. Winkler (1910) De plaats der Psychologie in de Peadagogiek II. *Het Schoolblad 1910* (1217-1222)

Een vakschoolleraar' (1915) Beroepskeuze. *Het Schoolblad 1915* (1505-1508)

H.W.J.A. Schook (1909) Alweer op het onderwijs der armen beknibbeld *Het Schoolblad 38* (1909) 657-660

H.W.J.A. Schook (1909) Voeding en kleeding van arme schoolkinderen. *Het Schoolblad 1909* (657-660)

H.W.J.A. Schook (1910)- Iets over het Manheimer stelsel. *Het Schoolblad 1910* (161-165)

H.W.J.A. Schook (1911) - Over het Manheimer stelsel. *Het Schoolblad 1911* (465-469)

Herderschée (1911) De candidaten voor de scholen voor achterlijke kinderen I. *Het Schoolblad 1911* (1349-1353)

Het Schoolblad (1915) De samenstelling van het bloed der kinderen en hun geschiktheid om te leren. *Het Schoolblad 1915* (503)

Het Schoolblad. (1928). De selectie bij het onderwijs. *Het Schoolblad*, 57 (34)

I.Visscher (1909) De regeringsvoorstellen ten behoeve van het M.U.L.O. *Het Schoolblad 1909* (1489-1492)

K.B. (1909) Wat deugt er niet in ons onderwijs! *Het Schoolblad 1909* (389-391)

Kuipers (1910) Onvoldoende resultaten van ons lager onderwijs en enige middelen om die te verbeteren. *Het Schoolblad 1 1910* (1-5)

L. (1908). Iets over school en huis. *School en leven* 19, 302-304.

Ligthart, J. (1907). Niet zonder Tranen. *School en leven*, 9(6) 81-86.

Noordhoff, F.S (1911). De school...een plaatsings-bureau. *School en leven* 52, 829-832.

Seidel, R. (1911). De school er toekomst, een arbeidsschool. *School en leven*, 12(44) 689-694.

Swierstra, N.J. (1909). Enige eisen voor een goed onderwijzer. *School en leven*, 11(16) 241-248.

Van Gent, G.L. (1928). Het landbouwverlof moet verlengt worden. *Het schoolblad*, 57 (18)

Veldman (1917) Kosteloos onderwijs. *Het Schoolblad* (1917) 3

Wackerhausen (1911) Uitbreiding van den leerplichtigen leeftijd. *Het Schoolblad* 1911 (1637-1640)

Werkman, H. (1908). Uit het land der kleine scholen. *School en leven* 29, 456-463.

Bijlage

Figuur 1, codeboom

